
راهکارهای اجرایی تداوم انقلاب اسلامی از منظر قرآن کریم

نوال حزباوی^۱ (نویسنده مسئول)

خدیجه حسین زاده باردئی^۲

چکیده

انقلاب اسلامی ایران در عصر دین ستیزی و دین گریزی پا به عرصه وجود گذاشت که این موضوع، مقابله نظام سلطه را در پی داشت و پس از سپری کردن دوره تأسیس، وارد دوره تداوم شده است. برطبق تأکید مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب بر دشمنی دشمنان انقلاب که با انگیزه‌ای قوی، تحریف و دروغ پردازی درباره گذشته و حتی زمان حال را دنبال می‌کنند و از پول و همه ابزارها برای آن بهره می‌گیرند، اقتضای دوره تداوم توانائی انقلاب اسلامی در رویارویی با چالش‌های فرارو، سنجش و ارزیابی این کارآمدی است. در پژوهش حاضرکه با روش توصیفی - تحلیلی صورت گرفته، تلاش شده تا با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی، راهکارهای اجرایی تداوم انقلاب اسلامی مورد بررسی و تحلیل

---

۱. طلبه سطح سه رشته تفسیر و علوم قرآن جامعه الزهراء سلام الله، عضو پژوهشکده تعلیم و تربیت، آموزش و

پرورش شهرستان اهواز، h.naval@ymail.com

۲. دانش‌آموخته سطح ۴ رشته تفسیر تطبیقی، مدرس و پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات اسلامی جامعه

الزهراء سلام الله علیها و مدرس مجتمع عالی بنت الهدی، Hosinzadeh110@gmail.com..

قرارگیرد. مهم‌ترین راهکارهای اجرایی عبارتند از: نظارت و کنترل اجتماعی، نهادینه کردن فرهنگ عفاف و حجاب، استکبار ستیزی و عدم سازش با دشمن، ترویج و نشر فرهنگ اهتمام به انجام عبادات و فرایض دینی، استحکام خانواده، ایجاد روحیه مقاومت، تربیت نیروهای کارآمد و متدین و واگذاری کار به آنها و توسعه علم و فناوری.

کلیدواژگان: تداوم انقلاب؛ انقلاب اسلامی؛ راهکار اجرایی؛ راهکار قرآنی؛ رازماندگاری انقلاب.

مقدمه

انقلاب اسلامی به عنوان نقطه عطف تحولات سیاسی اجتماعی ایران معاصر و یکی از بزرگ‌ترین رخداد‌های جهان کنونی است که بر مبنای ایمان به ارزش‌های اسلامی، اعتقاد به نقش جدی مردم و رهبری یک عالم فقیه شکل گرفت و توانست به تحولی تاریخ ساز در عالم تبدیل شود. برای اینکه این انقلاب به مسیر خود ادامه دهد و از انحراف و یا سقوط مصون بماند، برای حفظ و تداوم آن باید چاره اندیشید. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب درباره تداوم انقلاب اسلامی می فرماید: «انقلاب اسلامی پس از نظام سازی دچار رکود و خموشی نشده و نخواهد شد و میان جوشش انقلابی و نظم سیاسی و اجتماعی تضاد و ناسازگاری نیست». با توجه به اینکه رهبران این انقلاب به ماهیت دینی و قرآنی آن تأکید می‌کنند و منبع مولد آن را آموزه‌های اسلامی و قرآن کریم می‌دانند؛ لازم است برای تداوم انقلاب اسلامی و نیز مقابله با چالش‌های پیش روی آن به منبع الهام بخش قرآن کریم مراجعه نموده و به استخراج و ارائه راهکارهای قرآنی برای تداوم انقلاب اسلامی تأکید شود. اگر این ارتباط با آموزه‌های قرآنی قطع شود، انقلاب اسلامی با بحران مواجه می‌شود و مشروعیت انقلاب اسلامی زیر سؤال می‌رود و این خود به خود سایر حوزه‌های نظام را در بر می‌گیرد. در نهایت با وجود هجمه دنیای استکبار، انقلاب اسلامی با چالش تداوم مواجه خواهد شد. در این پژوهش، راهکارهای تداوم انقلاب اسلامی از منظر قرآن کریم در حوزه اجرایی با روش توصیفی-تحلیلی بررسی و تبیین می‌شود.

پیشینه:

در زمینه «راهکارهای اجرایی تداوم انقلاب اسلامی از منظر قرآن کریم» اثر پژوهشی در این زمینه انجام نشده اما به طور کلی پژوهش‌های مرتبطی در این زمینه انجام شده که به معرفی برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود. پایان نامه «علل ماندگاری انقلاب اسلامی ایران در مقایسه با نهضت مشروطه» توسط ساناز محمدی و پایان نامه «تحلیل مؤلفه‌های ماندگاری انقلاب اسلامی ایران با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی»؛ توسط سکینه محمدی که هر دو

در سال ۱۳۹۵ از دانشگاه گلستان به رشته تحریر درآمدند. مقاله‌ای هم با عنوان «گفتمان ماندگاری انقلاب در آرای مقام معظم رهبری» توسط قربان مصطفی و پروانه محمود در شماره سوم، نشریه «اندیشنامه ولایت» از صفحه ۹۹ تا ۱۱۲ به این مسأله پرداخته است. اما نوآوری این اثر در تحلیل قرآنی از کلام مقام معظم رهبری است. در بحث کتاب نیز تحقیقات ارزشمندی در حوزه شناسائی و بیان چالش‌ها و آفت‌های پیش روی انقلاب اسلامی، فرهنگ جامعه اسلامی و امثال آن صورت پذیرفته است؛ مانند کتاب «چالش‌های سیاسی پیش روی انقلاب اسلامی» نوشته محمد رحیم عیوضی که درباره چالش‌های جامعه در سه دهه پس از پیروزی انقلاب اسلامی است و در قالب سه حلقه تبیینی؛ یعنی خانواده، جامعه و سیاست به ارتباط آن با چالش‌های پس از انقلاب اسلامی پرداخته است. کتاب «چالش‌های امروز جامعه ما» نوشته سید احمد زرهانی که با بررسی برخی از مصادیق عینی "فاصله گرفتن انقلاب اسلامی از اهداف اولیه بنیان‌گذاران آن"، به معرفی مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی این انقلاب پرداخته است؛ از این رو در بیان چالش‌ها، موانع و آفات انقلاب اسلامی بوده‌اند و درصدد ارائه راهکارهای قرآنی به صورت خاص نبوده‌اند.

۱. مفهوم شناسی

قبل از پرداختن به مسائل اصلی پژوهش، به تبیین مفاهیم و اصطلاحات به کار رفته در متن آن پرداخته می‌شود.

«تداوم» مصدر باب تفاعل از ریشه «دام» است و به معنی «زمان طولانی بر آن‌ها گذشتن» (فراهیدی، ۱۴۱۰: ۸ / ۸۶؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۱ / ۶۹۷) و «مرغ در هوا؛ تحلیق آن» (ازهری، ۱۴۲۱: ۱۴ / ۱۴۸؛ ابن فارس، ۱۴۰۴: ۲ / ۳۱۵) است و در اصطلاح قرآنی به معنی استمرار بر عقیده است (میبدی، ۱۳۷۱: ۱ / ۳۷۰).

«انقلاب» مصدر باب انفعال از ریشه «قَلَبَ» است و به معنی دگرگون شدن، برگشتن و تغییر و تحول است (عمید: ۶۷ / ۱۳۶۸). کلمه «انقلاب» در اصطلاح قرآنی به معنای لغوی آن؛ یعنی زیر و رو شدن، از حالی به حالی دگرگون شدن و برگشتن آمده است (بقره: ۱۳۳؛ آل

عمران: ۱۴۴، ۱۴۹ و ۱۷۴؛ مائده: ۲۱؛ انعام: ۱۱۰). انقلاب اسلامی آن حرکتی است که با الهام از تعالیم آسمانی و در پیروی از رهبری الهی در جهت حاکمیت ارزش های انسانی و دین خدا به مبارزه ای قهرآمیز دست زنند (هزاوه ای، ۱۳۸۰: ۲۰۵)؛ به عبارت دیگر «انقلاب اسلامی عبارت از دگرگونی بنیادی در ساختار کلی جامعه و نظام سیاسی آن منطبق بر جهان بینی و موازین و ارزش های اسلامی و نظام امامت است و بر اساس آگاهی و ایمان مردم و حرکت پیشگام متقیان و صالحان و قیام قهرآمیز توده های مردم صورت می گیرد» (عمید زنجانی، ۱۳۶۸: ۲۱). انقلاب اسلامی؛ یعنی راهی که هدف آن، اسلام و ارزش های اسلامی است و انقلاب و مبارزه صرفاً برای برقراری ارزش های اسلامی انجام گیرد؛ به بیان دیگر در این راه مبارزه هدف نیست، بلکه وسیله است (مطهری، ۱۳۶۸: ۵۸ - ۵۷). در نگاهی کلان، انقلاب اسلامی نقطه عطف تحولات تاریخی است که بر مبنای ایمان به ارزش های اسلامی، اعتقاد به نقش جدی مردم و با رهبری یک عالم و فقیه شکل گرفت و توانست به «تحولی تاریخ ساز در عالم» تبدیل شود. در بیانات مقام معظم رهبری درباره انقلاب اینگونه آمده است: «این حرکت عظیم، این کار بزرگ، این نهضت تاریخ ساز، به دست ملت ایران و با رهبری امام بزرگوار انجام گرفت. نظام اسلامی تشکیل شد و حرکت ملت ایران به سمت خدا، به سمت اهداف الهی، به سمت ارزش های الهی آغاز شد. هیچ نعمتی بالاتر از این نیست» (مقام معظم رهبری بیانات در خطبه نماز جمعه ۱۳۹۰/۱۱/۱۴)؛ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18923> پس می توان به این تعریف و مفهوم انقلاب اسلامی رسید که انقلاب اسلامی حرکتی مداوم با روحیه انقلابی در مسیر اجرای اسلام ناب محمدی ﷺ در حکومت با حضور خود خواسته و آگاهانه مردم است.

۲. راهکارهای اجرایی تداوم انقلاب اسلامی در قرآن

در ذیل به برخی از مهم ترین راهکارهای اجرایی که سبب حفظ و بقای انقلاب اسلامی می شوند، اشاره می کنیم:

۱.۲) نظارت و کنترل اجتماعی (امر به معروف و نهی از منکر)

ارزش‌های انقلاب اسلامی همان اعتقادات، اخلاق، رفتار و کردار شایسته‌ای است که ملت ایران برای تحقق آنها، انقلاب کردند که از این امور در فرهنگ دینی به «معروف» تعبیر می‌شود؛ بنابراین، پاس داشت ارزش‌های انقلاب اسلامی و کوشش در جهت حفظ و اشاعه آنها، چیزی جز امر به معروف نیست. از سوی دیگر، از ضد ارزش‌ها نیز در فرهنگ دینی به «منکر» تعبیر می‌شود که بر اساس تعالیم اسلام باید با آن مبارزه و برای ریشه‌کنی آن از جامعه کوشش کرد. فرهنگ سازی در راستای ایجاد و تقویت نظارت و کنترل اجتماعی از مهم ترین برنامه‌های قرآن کریم است. شکل‌گیری این فرهنگ باعث ایجاد واکنش سریع نسبت به پدیده‌های ضد ارزشی در جامعه و دوری جستن، طرد نمودن و منزوی ساختن خلافکار است. خداوند در قرآن کریم درباره رستگاری جامعه در صورت عمل به فریضه امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران / ۱۰۴)؛ و باید از میان شما گروهی به نیکی دعوت کنند و به کار شایسته وادارند و از زشتی باز دارند و آنان همان رستگارانند». پیامبر ﷺ وظیفه امر به معروف و نهی از منکر و نظارت فرد بر اجتماع را يك حق طبیعی می‌داند که ناشی از پیوند سرنوشت‌هاست (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۵۰/۳). امر به معروف و نهی از منکر در قرآن کریم با بیانات مختلف و تأکیدات فراوان بیان شده است. از همه آیات و روایاتی که ما را به وجوب امر به معروف و نهی از منکر فرا می‌خواند، استفاده می‌شود که حفظ ارزش‌های انقلاب اسلامی و مبارزه با ضد ارزش‌ها بر آحاد امت انقلابی لازم است که در این صورت، امتی برتر و شایسته خواهند بود (خراسانی، ۱۳۹۳: ۲۹).

اسلام می‌خواهد همه افراد جامعه اسلامی، به گونه‌ای تربیت شوند که در برابر رفتار همدیگر احساس مسئولیت کنند. در بیانات مقام معظم رهبری آمده است که جامعه اسلامی با انجام امر به معروف و نهی از منکر زنده می‌ماند. قوام حکومت اسلامی و بقای حاکمیت اختیار به این است که در جامعه امر به معروف و نهی از منکر باشد مصالح و سعادت دنیوی و اخروی افراد جامعه به یکدیگر مرتبط است و اعمال و رفتار افراد اجتماع

در سرنوشت يك ديگر تأثیر می‌گذارد و آثار صلاح و فساد افراد، تنها به خود آن‌ها محدود نمی‌شود، بلکه نتایج مثبت و منفی بسیاری از اعمال اعضای جامعه، به کسانی بر می‌گردد که در آن جامعه زندگی می‌کنند؛ برای مثال سود و زیان رعایت یا عدم رعایت قوانین اجتماعی به همه می‌رسد. کارهای خوب نیکوکاران در سعادت دیگران مؤثر است و کارهای بد بدکاران نیز در جامعه اثر می‌گذارد و اساساً افراد جامعه، مانند اعضای يك پیکرند که اگر یکی از اعضا سلامت خود را از دست بدهد، دیگر اعضا را نیز با مشکل روبه‌رو می‌کند. از همین رو، حتی در جوامع غربی که فردگرایی و معمولاً در کار يك ديگر دخالت نمی‌کنند، درباره اموری که آثار منفی در جامعه دارد و منافع مادی آنان را به خطر می‌اندازد، حساسیت نشان داده و درباره این گونه امور، نظارت و کنترل دارند.

۲.۲) نهادینه کردن فرهنگ عفاف و حجاب

اجرای احکام و فرامین الهی وظیفه همه مسلمانان و دولت اسلامی است. یکی از مهم‌ترین احکام که سلامت جامعه اسلامی را در پی دارد، حکم الهی عفاف و حجاب است. زنان در عین حال که در مدیریت خانواده و تحکیم پایه‌های معرفتی و اعتقادی خانواده نقش به‌سزایی دارند بلکه در عرصه اجتماع با بصیرت‌افزایی و آگاهی بخشی به هم‌قشران خود گام مؤثر در تحقق اهداف گام دوم انقلاب و تمدن نوین اسلامی ایفا می‌کنند. مقام معظم رهبری در بیانات خود با اشاره به ادامه داشتن نقش حساس و بی‌بدیل زن در ادامه انقلاب می‌فرمایند: «برای نگه داشتن زن ایرانی در همان روندی که انقلاب او را در آن انداخته بود و حفظ آن حالت، احتیاج داریم به چند چیز. اول به ادامه استدلال؛ یعنی آن استدلال صحیح و متینی که نشان می‌دهد جایگاه زن چیست، ثانیاً به ادامه و حفظ حالت انقلابی در او و ثالثاً جلوگیری از نفوذ آن چیزی که بیش‌ترین تکیه‌گاه فرهنگ طاغوتی بود که آن را غریزه را تحریک می‌کرد؛ یعنی عکس‌ها و فیلم‌ها و غیره

خداوند در آیات متعدد (مؤمنون: ۵؛ نور: ۳۳-۳۰؛ معارج: ۲۹) به حفظ حجاب و حریم خصوصی در محیط‌های مختلف دستور داده است. در این آیات شریفه تأکید بیش‌تر روی

زنان است، چرا که حجاب و پوشش زن نقش مهمی نه فقط در عفت و پاکدامنی او دارد، بلکه در عفت و پاکدامنی مردان یک جامعه نقش مؤثری دارد. و آن جامعه روی سعادت و کمال را خواهد دید، چون که این امر مانع بهره‌ای شیطانی و هواهای نفسانی و تبدیل نمودن زن به یک کالای جنسی می‌باشد. با حفظ حجاب در چنین جامعه‌ای یک زن می‌تواند با ویژگی‌های اخلاقی، علم و آگاهی و دانائیش جلوه کند، و حائز مقام والایی گردد. و در تمام صحنه‌های مفید و سازنده اجتماعی حتی در صحنه جنگ با همان حجاب اسلامی اش ظاهر گردد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۴/۴۴۶).

در عصر حاضر شرکت فعال زنان در نهضت اسلامی ایران و دفاع مقدس، در پیشبرد انقلاب اسلامی و تحقق اهداف آن تأثیر انکارناپذیری داشت. از جمله وظایف زنان در مسائل اجتماعی، حضور فعال در فعالیت‌های سیاسی جامعه و تصمیم‌گیری‌هاست. یکی از وظایف آحاد مسلمانان در جامعه اسلامی برپایی عدالت و قسط در جامعه است و حکومت صالح زمینه‌ای برای تحقیق این امر است. در طول تاریخ حضور زنان تأثیر به‌سزایی در حرکت‌های سیاسی جوامع داشته است. حرکت قدرتمندانه حضرت فاطمه علیها السلام در دفاع از امامت و رهبری حضرت علی علیه السلام و نیز مسئولیت سنگین زینب علیها السلام در ابلاغ پیام نهضت حسینی نمونه‌هایی از ایفاء مسئولیت‌های سیاسی زنان در جامعه است. از طرف دیگر عدم ایفاء مسئولیت از سوی زنان نیز در مقاطعی از تاریخ آسیب‌های جدی به حرکت‌های حق‌طلبانه و اسلامی زده است (عباس نژاد، ۱۳۸۴: ۲۳۳)؛ بنابراین هرچه گرایش جامعه به حجاب شدت یابد، از مفاسد اجتماعی و بسیاری از ناهنجاری‌های روحی - رفتاری کاسته می‌شود. سلامت اخلاق جامعه، از اهداف عالیه اسلام است. حجاب زن به نص قرآن کریم، عفاف اوست و عفاف او، خدمتی است به سلامت جامعه (رضائی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۲۲). زنان نقش اساسی در مبارزه با دشمن در جنگ نرم دارند. هدف نهایی دشمن در جنگ نرم از بین بردن واژه مقدس زن و مادر است، دشمن می‌خواهد انسان را به واسطه علایق شان از نقش فطری خود دور کند تا بتواند در دنیای

خودساخته خویش به حکومت پردازد. جامعه امروز ما نیازمند زنان مؤمن انقلابی است تا بتوانند نسل بعدی را برای حفظ انقلاب تربیت کنند.

۲.۳) ترویج و نشر فرهنگ اهتمام به انجام فرایض دینی

فلسفه وجودی عبادت اعم از واجب و مستحب مانند نماز، روزه، حج، امر به معروف و... برای تربیت انسان و کنترل نفس اوست. عبادت احیا کننده وجود آدمی در مسیر الهی و سبب دست یابی انسان به ارزش ها و فضایل اخلاقی و دینی است. قرآن کریم یاد خدا را سبب نورانیت قلب و آرامش دل معرفی کرده است (رعد: ۲۸). و در جای دیگر ذکر خدا را سبب دوری از معصیت و گناه می داند (عنکبوت: ۴۵). خداوند متعال در آیه ۳۰ سوره فصلت به استقامت دستور داده است. یکی از مصادیق استقامت در این آیه، پایداری و استمرار در طاعت و خلوص عبادت نسبت به او بر وجه واحدی که مقتضای حکمت است (طوسی، ۱۳۹۰: ۹ / ۱۲۳). خداوند در آیه ۴۰ سوره حج می فرماید: «... وَ لِيُنْصِرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ» و خداوند کسانی را که یاری او کنند یاری می کند؛ خداوند قوی و شکست ناپذیر است»، در این آیه خداوند وعده بسیار مؤکدی می دهد به آنان که دین خدا را یاری می کنند که حتماً و بی شک مورد نصرت خدا واقع خواهند گردید، چنان که در زمان رسول خدا ﷺ به وقوع پیوست و در انقلاب اسلامی ایران به چشم خود دیدیم، آمدن دو وصف قوی و عزیز بر شدت تأکید می افزاید. خداوند در وصف اینگونه افراد که آن ها را همیشه پیروز می گرداند، می فرماید: «الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ (حج: ۴۱)؛ همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می دارند، و زکات می دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می کنند، و پایان همه کارها از آن خداست».

این آیه بیان می کند یاران خدا کسانی هستند که اگر در دنیا به آنها قدرت دادیم این کار را انجام می دهند و دین خدا را یاری می کنند، خدا نیز آنها را یاری می کند. رواج چهار وصف اقامه نماز یعنی رابطه انسان با خدا، دادن زکات یعنی رابطه انسان با جامعه و امر به

معروف و نهی از منکر سبب به وجود آمدن يك جامعه توحیدی متعادل و بروز نصرت خداست، باید برای وجود چنین جامعه‌ای تلاش کرد (قرشی، ۱۳۷۵: ۷ / ۵۸). در واقع انقلابی پایدار است که در متن جامعه خدا عبادت شود. خداوند وعده نصرت و پایداری چنین انقلابی را می‌دهد. چنین جامعه‌ای به فرمایش قرآن همیشه پیروز است. دادن وعده پیروزی نهایی به این افراد، روحیه اعتماد به نفس در جامعه اسلامی را بالا می‌برد و امید به آینده نوید بخش را در دل‌ها زنده می‌کند و باعث حرکت و پویایی و استفاده انقلاب اسلامی در جامعه می‌شود.

۲.۴) تقویت استحکام خانواده‌ها

در تربیت انسان، خانواده و خصوصاً رابطه پدر و مادر با فرزند است که مؤثرترین نقش را ایفا می‌کند. دوران کودکی مقطعی است که ساختار وجودی انسان در آن شکل می‌گیرد. در محیط خانوادگی غالباً روابط بر مدار شدیدترین محبت‌ها است و محبت هر چه بیشتر باشد، اثرپذیری انسان نیز بیش‌تر خواهد بود. نتیجه اینکه تربیت در این محیط اگر تربیت عمیق و همه‌جانبه‌ای باشد تا حد زیادی می‌تواند تأثیرات مخرب محیط‌های بعدی را خنثی و یا حداقل کم کند. تهاجم فرهنگی علیه باورهای اسلامی مطلبی است انکارناپذیر که همواره وجود داشته و با روندی رو به افزایش، بنیان‌های اصیل اسلامی از جمله خانواده را مورد هجوم قرار داده است. برای تحقق برخی از اهداف بیانیه گام دوم انقلاب از جمله: تربیت جوانان متعهد انقلابی، افزایش شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه و پیاده کردن سبک زندگی اسلامی باید ابتدا این اهداف عظیم را در خانواده دنبال کنیم و در این میان تک‌تک خانواده نقش مستقلی دارند.

خداوند درباره مسئولیت خطیر خانواده می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا قوا انفسکم و اهلیکم ناراً و قودها الناس و الحجاره علیها ملائکه غلاظ شداد لا یعصون الله ما امرهم و يفعلون ما یؤمرون (تحریم: ۶)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده‌تان را از آتشی که هیزم آن مردم و سنگ است نگه دارید. فرشتگانی درشت‌گفتار و سختگیر بر آن آتش

گماشته‌اند. هر چه خدا فرمان دهد، نافرمانی نمی‌کنند و به آنچه دستور یافته‌اند، عمل می‌کنند». دقت در روش تبلیغی پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز ما را به این حقیقت رهنمون می‌کند که باید ابتدا اصلاح را از خود شروع کرد و سپس به اصلاح خانواده و پس از آن اقوام و عشیره و آنگاه جامعه همت گمارد. نگه داشتن خانواده از آتش دوزخ به این است که آنها را به همه خوبی‌ها آشنا کند و فرمان دهد از همه بدی‌ها دوری کنند (حویزی، ۱۴۱۵: ۵/۳۷۲).

همچنین مقام معظم رهبری در خصوص استحکام خانواده می‌فرماید: «اگر در جامعه‌ای خانواده مستحکم شد و زن و شوهر حقوق یکدیگر را رعایت کردند و با هم اخلاق خوش داشته و سازگاری نمودند و با همکاری هم مشکلات را بر طرف نموده و فرزندان را تربیت کردند، جامعه‌ای که این طور خانواده‌ها را داشته باشد، به صلاح خواهد رسید و نجات پیدا خواهد کرد و اگر مصلحی در جامعه باشد می‌تواند این طور جوامع را اصلاح نماید. اگر خانواده‌ای نبود، بزرگ‌ترین مصلحین هم بیایند، نمی‌توانند جامعه را اصلاح کنند» (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار کارگزاران نظام و میهمانان کنفرانس بین‌المللی وحدت اسلامی ۱۴/۰۶/۱۳۷۲). (<https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2683>).

اگر خانواده که مهم‌ترین رکن اجتماع است، مستحکم باشد، بسیاری از مشکلات جامعه به ویژه مشکلات اخلاقی و معنوی به برکت خانواده سالم و مستحکم برطرف خواهد شد. اما به عکس اگر خانواده سالم و مستحکم نباشد، جامعه سالمی نخواهیم داشت است و انتظار استدامه انقلاب اسلامی را هم نداشته باشیم.

۲.۵) ایجاد روحیه مقاومت

یکی از زمینه‌های رشد فردی، تقویت روحیه صبر و مقاومت است. قرآن کریم بر لزوم مقاومت اصرار دارد و به پیامبر خود و پیروان او دستور به استقامت می‌دهد و می‌فرماید: «فَأَسْتَقِمُّ كَمَا أُمِرْتُ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لَا تَطْعَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ (هود: ۱۱۲)؛ پس همان‌گونه که فرمان یافته‌ای، استقامت کنو همچنین کسانی که با تو به سوی خدا آمده‌اند (باید استقامت کنند)! و طغیان نکنید، که خداوند آنچه را انجام می‌دهید می‌بیند». در این

آیه استقامت تنها به خاطر فرمان خدا و آن گونه که خداوند دستور داده، باید باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۲۵۷/۹). امت مسلمان و مؤمن وظیفه دارند که در برابر شدائد مقاومت کنند تا بتوانند دین خدا را که امانتی گرانبهاست یاری کنند. هم‌چنین خداوند متعال تقویت ایمان را یکی از عوامل تقویت روحیه مقاومت در افراد معرفی می‌کند و می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ (فصلت: ۳۰)؛ به یقین کسانی که گفتند: پروردگار ما خداوند یگانه است. سپس استقامت کردند، فرشتگان بر آنان نازل می‌شوند که نترسید و غمگین مباشید، و بشارت باد بر شما به آن بهشتی که به شما وعده داده شده است».

اینکه خداوند متعال در این آیه توحید را در کنار استقامت و پایداری قرار داد، حاکی از ارزش بالای پایداری و مقاومت در مسیر حق است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۹۳/۱؛ جوهری، ۲۰۰۹: ۲۰۱۷/۵). پایبندی به ارزش‌های اساسی، استقامت است. استقامت در کنار ایمان ارزش است و گرنه کفار نیز بر باطل خود استقامت دارند (قرآنی، ۱۳۶۳: ۸/۳۳۷). بسیاری از کسانی که دم از توحید و خداپرستی می‌زنند ولی آن گاه که پای عمل در میان آید، پایداری از خود نشان نمی‌دهند و استقامت نمی‌ورزند. ایمان واقعی زمانی در انسان ظاهر می‌شود که وقتی فرد در برابر طوفان امیال و هوس‌های نفسانی قرار گرفت و یا منافع و مصالح شخصی‌اش در معرض خطر افتاد، بتواند پا روی امیال نفسانی گذارده و از آزمون الهی سربلند بیرون آید. اگر انسان به هدفش ایمان داشته باشد هر قدر با مشکلات بیشتر روبرو شود نه تنها هراسی به دل راه نمی‌دهد بلکه قدرت و استقامتش نیز افزون می‌گردد و با ایثار و از خودگذشتگی برای رسیدن به هدف مقدسی که در پیش رو دارد تلاش می‌کند.

در ارزش استقامت و پایداری در صراط حق همین بس که طبق بشارت الهی در آیه، فرشتگان بر انسان نازل می‌شوند و پیام الهی را که سراسر لطف و رحمت است به او اعلام دارند. یکی از علت‌های پیروزی رزمندگان اسلام، صبر و استقامت ایشان و اعتقاد به این

اصل مسلم بود که در هر حال پیروزی از آن آنان می‌باشد و همین عامل سبب گردید که با وجود تنگناهای شدید تجهیزات و ادوات جنگی، ارتشی را که تا بن دندان از سوی قدرت‌ها و دشمنان نظام جمهوری اسلامی مسلح گردیده بود به زانو در آورند. مقام معظم رهبری درباره تأثیر روحیه مقاومت بر تداوم انقلاب اسلامی می‌فرماید: «اگر پایبندی به ارزش‌های اساسی وجود داشت، حرکت مستمر و مستقیم خواهد بود و در تند باد حوادث، این حرکت تغییر پیدا نمی‌کند» (مقام معظم رهبری، بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله)؛ ۱۴/۰۳/۱۳۹۵-speech- //farsi.khamenei.ir/content?id=33259) اگر جامعه اسلامی در مقابل تمام سختی‌ها و چالش‌هایی که برایش پیش می‌آید مقاومت کند، دچار تزلزل نمی‌شود و می‌تواند محکم‌تر از قبل به حرکت انقلابی خود ادامه می‌دهد.

۲۰۶) استکبار ستیزی و عدم سازش با دشمن

دشمنان و کسانی که منافع خود را در نتیجه تحول عظیم و انقلاب دینی در تهدید و مخاطره می‌بینند، با تمام توان و به کارگیری همه امکانات خود و در عرصه‌های مختلف می‌کوشند این حرکت را متوقف و یا تحت کنترل و مدیریت کلی خود در آورند. تمام تلاش‌های استکبار برای این است که از هویت اسلامی خود دست بکشیم. مقام معظم رهبری هرگونه تلاش برای نزدیکی و مصالحه با استکبار را نفی می‌کند و آن را نافی عزت مسلمانان می‌داند. ایشان در بیانیه گام دوم انقلاب می‌فرماید: «دولت جمهوری اسلامی باید مرزبندی خود را با آن‌ها با دقت حفظ کند؛ از ارزش‌های انقلابی و ملی خود، یک گام هم عقب نشینی نکند؛ از تهدیدهای پوچ آنان نهراسد و در همه حال، عزت کشور و ملت خود را در نظر داشته باشد.» قرآن کریم درباره نحوه برخورد با دشمن می‌فرماید: «وَلَا تُطِيعِ الْكٰفِرِيْنَ وَ الْمُنٰفِقِيْنَ وَ دَعْ اٰذٰهُمُ وَ تَوَكَّلْ عَلٰی اللّٰهِ وَ كَفٰی بِاللّٰهِ وَكِيْلًا (احزاب: ۴۸)؛ و از کافران و منافقان اطاعت مکن، و به آزارهای آنها اعتنا منما، و بر خدا توکل کن، و همین بس که خدا حامی و مدافع (تو) است.» با توجه به آیه فوق از خطرات مهمی که بر سر راه رهبران راستین قرار دارد،

به سازش و تسلیم کشیدن در اثناء مسیر است که گاه از طریق تهدید، و گاه از طریق دادن امتیازات، زمینه‌های آن فراهم می‌شود، تا آنجا که گاهی انسان به اشتباه می‌افتد و گمان می‌کند راه وصول به هدف تن دادن به چنین سازش و تسلیمی است، همان سازش و تسلیمی که نتیجه‌اش عقیم ماندن همه تلاش‌ها و کوشش‌ها و خنثی شدن همه مجاهدات است. محتوای این آیه حکمی است برای همه اعصار و قرون که پیشوایان الهی نیروهای زنده خود را صرف اعتنا به اعمال ایذایی مخالفان نکنند که اگر اعتنا کنند و نیروهای فعال خود را صرف مقابله با این امور نمایند دشمن به هدف خود رسیده، چرا که او می‌خواهد فکر طرف را به خود مشغول دارد و نیروهای او را از این طریق به هدر دهد، اینجا است که بی‌اعتنایی و فرمان «وَدَعِ أَذَاهُمْ» تنها راه حل است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷/۳۶۶). انتهای آیه به این نکته اشاره دارد که ولایت باید همراه با قدرت و نصرت باشد. و با وعده‌های الهی مبنی بر ولایت و نصرت مؤمنان، نباید از توطئه‌ها و دشمنی‌ها ترسید (قرآنی، ۱۳۶۳: ۲/۷۶). دلیل این مقاومت و پیروزی که خداوند وعده داده، توکل بر خدا و اعتماد بر ذات پاک‌خداایی که همه مشکلات در برابر اراده‌اش سهل و آسان است. این دستورات چهارگانه عدم سازش و تسلیم در مقابل کفار و در برابر منافقان، بی‌اعتنایی به آزارهای آن‌ها، و توکل بر خدا مجموعه‌ای را تشکیل می‌دهد که راه وصول به مقصد در آن نهفته است و دستور العمل جامعی برای همه رهروان راه حق است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۱۷/۳۶۸). در واقع استکبارستیزی و عدم سازش با دشمن سبب حفظ آرمان‌ها و اهداف اصیل انقلاب اسلامی است که سبب تداوم انقلاب اسلامی می‌شود.

۲.۷ تربیت نیروهای کارآمد، متدین و واگذاری کار به آن‌ها

از نظرگاه اسلام و آموزه‌های اسلامی، کارمندان و کارگزاران حکومت، آئینه تمام‌نمای ارزش‌ها و ویژگی‌های آن حکومت هستند. تربیت نیروی انسانی و متعهد و در تراز انقلابی از منویات مهم و جزء رئوس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است که باید توسط تمام نهادهای علمی، فرهنگی و سیاسی مورد توجه جدی قرار بگیرد. مقام معظم رهبری در این بیانیه

نیروی انسانی مؤمن، مستعد و کارآمد را به طور ویژه مد نظر قرار داده‌اند. خداوند در قرآن کریم از بیان حضرت یوسف به تقدم مهارت و شناخت بر عمل تصریح می‌کند و می‌فرماید: «قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ (يوسف: ۵۵)؛ (یوسف) گفت: مرا سرپرست خزائن سرزمین (مصر) قرار ده، که نگهدارنده و آگاهم». این آیه علاوه بر تخصص و مهارت، به تعهد در انجام وظایف محوله که همان محافظت از اموال مردم است نیز اشاره دارد. بر این اساس افرادی که از نظر فکر و فن اداره جامعه و تدبیر امور مالی و مدیریت اقتصادی و دیگر مسائل اجتماعی، تخصص‌های لازم را ندارند، نباید در اینگونه تصدی‌ها به کار گرفته شوند. به کارگیری مدیران و کارگران متعهد و کاردان، بستر مناسب را برای رشد اقتصادی و اجرای درست سیاست‌های اقتصادی دولت و دیگر فعالیت‌های اجتماعی فراهم می‌سازد. طبیعی است که وجود افراد متعهد، با تقوا، متخصص، دانشمند، امین و صادق در مسئولیت‌های نظام اسلامی از عوامل مهم جلب اعتماد مردمی می‌باشد. بنابراین حکومت باید توجه جدی و اهتمام ویژه‌ای نسبت به تربیت نیروهای کارآمد و متدین و واگذاری کار به آن‌ها داشته باشد، چه اینکه ارتقاء سطوح مختلف کشور نیاز مدیران و کادر انسانی دارای شرایط دارد. طبق تصریح قرآنی کار را باید به متخصص متعهد واگذار کرد. و الا کار به جایی نمی‌رسد.

۲.۸ توسعه علم و فناوری

امروزه تکنولوژی از اهمیت بالایی برخوردار است و جزء لاینفک زندگی بشر است. و در زندگی انسان دارای جایگاه ویژه‌ای است و نقش دانش در زندگی انسان این است که راه سعادت، تکامل و راه ساختن را به انسان می‌آموزد. اهمیت حوزه علم و فناوری در بیانیه گام دوم تا جایی است که مقام معظم رهبری، «علم و فناوری» یا «علم و پژوهش» را در بخش دستاوردهای برتر (دستاورد دوم در بین هفت دستاورد) و هم در بین مطالبات خود در صدر گنجانده‌اند. خداوند درباره اهمیت تجهیز همیشگی مسلمانان به ابزارها و امکانات می‌فرماید: «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ

آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ (انفال: ۶۰)؛ هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آنها [دشمنان]، آماده سازید! و (همچنین) اسبهای ورزیده (برای میدان نبرد)، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید! و (همچنین) گروه دیگری غیر از اینها را، که شما نمی‌شناسید و خدا آنها را می‌شناسد! و هر چه در راه خدا (و تقویت بنیه دفاعی اسلام) انفاق کنید، به طور کامل به شما بازگردانده می‌شود، و به شما ستم نخواهد شد». واژه «قُوَّة» به معنای قدرت و نیروست، اما این کلمه کوچک و پرمعنا شامل انواع وسایل جنگی و سلاح‌های مدرن هر عصر و تمام نیروها و امکانات مادی و معنوی می‌شود. جالب این است که این واژه يك معنای سیال دارد که در طی زمان کهنه نمی‌شود و در هر عصری مصادیق نو می‌یابد و شامل سلاح‌های جدید می‌شود و این یکی از رمزهای جاودانگی دفاع اسلامی است (رضائی اصفهانی، ۱۳۸۷: ۸/۱۱۱).

این آیه امر عامی است به مؤمنین که در قبال کفار به قدر توانایشان از تدارکات جنگی که به آن احتیاج پیدا خواهند کرد، تهیه کنند. مسأله جنگ و جدال و اختلافاتی که منجر به جنگ‌های خسارت‌زا می‌شود امری است که در مجتمعات بشری گریزی از آن نبوده و خواه ناخواه پیش می‌آید، و اگر این امر قهری نبود انسان در خلقتش به قوایی که جز در مواقع دفاع بکار نمی‌رود از قبیل غضب و شدت و نیروی فکری، مجهز نمی‌شد. پس اینکه می‌بینیم انسان به چنین قوایی در بدن و در فکرش مجهز است خود دلیل بر این است که وقوع جنگ امری است اجتناب‌ناپذیر، و چون چنین است به حکم فطرت بر جامعه اسلامی واجب است که همیشه و در هر حال تا آنجا که می‌تواند و به همان مقداری که احتمال می‌دهد دشمنش مجهز باشد مجتمع صالحش را مجهز کند (طباطبایی، ۱۳۹۰: ۹/۱۱۴). این یک اصل اساسی در زمینه جهاد اسلامی و حفظ موجودیت مسلمانان، و مجد و عظمت و افتخارات آنان بیان شده است، و تعبیر آیه به قدری وسیع است که بر هر عصر و زمان و مکانی کاملاً تطبیق می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۷/۲۲۲).

نتیجه گیری:

بیانیه گام دوم انقلاب یک ترسیم کلی از گذشته، حال و آینده انقلاب است. انقلاب اسلامی که ریشه در اعتقاد مردم به اسلام و پیروی آن‌ها از پیامبر اسلام ﷺ و ائمه اطهار: دارد و به معنای قیام و اراده مردم مسلمان و با ایمان برای سرنگونی حکومت ستم شاهی و برقراری حق و عدالت بر اساس مکتب انسان ساز اسلام است. این انقلاب پس از نظام سازی دچار رکود و خموشی نشده و نخواهد شد و میان جوشش انقلابی و نظم سیاسی و اجتماعی تضاد و ناسازگاری نیست. جهت حفظ و بقای این انقلاب بزرگ تاریخ قرن راهکارهایی وجود دارد که باید مورد توجه حامیان انقلاب قرار گیرد. با مطالعه ی آیات قرآن می‌توان به این مهم دست یافت که نظارت و کنترل اجتماعی، نهادینه کردن فرهنگ عفاف و حجاب، استکبار ستیزی و عدم سازش با دشمن، ترویج و نشر فرهنگ اهتمام به انجام عبادات و فرایض دینی، استحکام خانواده، ایجاد روحیه مقاومت، تربیت نیروهای کارآمد و متدین و واگذاری کار به آن‌ها و توسعه علم و فناوری از مهم ترین راهکارهای اجرایی تداوم انقلاب اسلامی است.

منابع

۱. ابن فارس، احمد، ۱۴۰۴، معجم مقاییس اللغه، قم، جلد ۲، چاپ اول، مکتب الاعلام الاسلامی.
۲. ازهری، محمد بن احمد، ۱۴۲۱، تهذیب اللغه، بیروت، جلد ۱۴، چاپ اول، انتشارات دار احیاء التراث العربی.
۳. حویزی، عبد علی بن جمعه، ۱۴۱۵، تفسیر نورالثقلین، قم، جلد ۵، چاپ چهارم، انتشارات اسماعیلیان.
۴. جوهری، اسماعیل بن حماد، ۲۰۰۹، الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیه، بیروت، جلد ۵، چاپ پنجم، دار احیاء التراث العربی.
۵. خراسانی، علی، ۱۳۹۳، پرسمان قرآنی امر به معروف و نهی از منکر، قم، چاپ اول، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
۶. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، جلد ۱، چاپ اول، دارالشامیه.
۷. رضایی اصفهانی، محمد علی، ۱۳۸۷، تفسیر قرآن مهر، قم، جلد ۸، چاپ اول، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
۸. محمد علی و مصطفی احمدی فر، ۱۳۹۰، «اعجاز روانشناختی قرآن در گستره اجتماع»، دو فصلنامه تخصصی قرآن و علم، سال پنجم.
۹. طوسی، محمد بن حسن، ۱۳۹۰، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت، جلد ۹، چاپ اول، دار احیاء التراث العربی.
۱۰. عباس نژاد، محسن، ۱۳۸۴، روانشناسی و علوم تربیتی، مشهد مقدس، چاپ اول، بنیاد پژوهش‌های قرآنی حوزه و دانشگاه.
۱۱. عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۶۸، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، تهران، چاپ دوم، نشر کتاب سیاسی وابسته به مؤسسه خدمات فرهنگی انقلاب.

۱۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، ۱۴۱۰، العین، قم، جلد ۸، چاپ دوم، انتشارات هجرت.
۱۳. قرائتی، محسن، ۱۳۶۳، تفسیر نور، تهران، جلد ۲ و ۹، چاپ اول، مرکز فرهنگی درسهایی از قرآن.
۱۴. قرشی، علی اکبر، ۱۳۷۷، تفسیر احسن الحدیث، تهران، جلد ۱ و ۴ و ۷، چاپ سوم، بنیاد بعثت.
۱۵. مطهری، مرتضی، ۱۳۷۸، پیامون انقلاب اسلامی، تهران، چاپ شانزدهم، انتشارات صدرا.
۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۶، سوگندهای پر بار قرآن، قم، چاپ دوم، مدرسه الإمام علی بن ابی طالب.
۱۷. ناصر و همکاران، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، تهران، جلد ۳ و ۷ و ۹ و ۱۴ و ۱۷، چاپ اول، دارالکتب الاسلامیه.
۱۸. میبیدی، احمد بن محمد، ۱۳۷۱، کشف الأسرار و عده الأبرار، تهران، جلد ۱، چاپ پنجم، انتشارات امیرکبیر.
۱۹. هزوه‌ای، سید مرتضی، ۱۳۸۰، «اصلاح و انقلاب در آموزه‌های قرآنی»، فصلنامه علوم سیاسی، سال چهارم، شماره ۱۵.
۱۷. بیانات رهبری <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=41673>
۱۸. <http://tasnimnews.com/fa/news/1394/09/24/943286>

